

DR. SZERÉNYI MÁRIA
tanár
Szűcs Sándor Általános Iskola
Budapest

Értik vagy félreértik

Az általános iskolai irodalmi tananyagban sok XIX. századi szöveg van. Ezeknek a szó-kincsében számtalan olyan szó található, amelyet ma más formában vagy más jelentéssel használunk. Ezeknél a szavaknál mindig fennáll az a veszély, hogy a tanulók félreértik az olvasott szót, és ezzel együtt az egész szöveget is.

Tudomásul kell vennünk, hogy a gyerek legtöbbször nem a szövegegészet tekinti, hanem kiragad egy szót, annak tulajdonít valamilyen jelentést, és egy cseppet sem zavarja, hogy az általa vélt jelentés nem illik bele a szövegbe. Sokszor azt sem veszi észre, hogy a kritikus szó magyarázatát a következő mondatból megtudhatja.

Több évtizedes magyartanári gyakorlatomból összegyűjtöttem néhány olyan példát, ahol nem is gyanakodnánk a félreértés lehetőségére, ha nem lennének ilyen irányú tapasztalataink.

Petőfiről azt gondolnánk, hogy nyelve olyan egyszerű és világos, hogy könnyen megérthi mindenki. Különösen igaz ez a János vitézre, amelyet több helyen már az alsó tagozatban elolvasnak a gyerekek, tehát a történet nem ismeretlen. De kérdezzünk csak rá a 3. részben található sorra:

„Kapu előtt állt az *indulatos* gazda,
Szokás szerint a nyájt olvasni akarta.”

A gyerekek vélekedése szerint az *indulatos* gazda éppen indulni készül valahova. Ezt a tévhitet erősíti az is, hogy éppen a kapu előtt áll, tehát a félreértésnek van logikai alapja. Szerencsére ez a történet egészének megértését nem befolyásolja, de könnyebben magyarázható Jancsi elkergetése, ha tudjuk a szó jelentését, nem beszélve arról, hogy ennek a szónak a gyerekek szókincsében helye van, hiszen a mai köznyelvben is használatos. Ezért feltétlenül ki kell térnünk a magyarázatára, sőt olyan situációk felelevenítésére, ahol valaki *indulatos*.

Meglepetést okoz Petőfi Az alföld című versében is.

„Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s *megettök*, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya.”

Egy alkalommal az egyik gyerek beszámolt a versben olvasottakról, és azt mondta, hogy Petőfi és társai gyümölcsöt ettek az alföldön. Először azt hittem, A Tisza című verssel téveszti össze, de ő ragaszkodott hozzá, hogy ebben a versben van. Kértem, olvassa fel azokat a sorokat, ahol erről ír a költő. Fel is olvasta a fent idézett szakaszt, azzal a különbséggel, hogy a *megettök* szót ő *megettük*nek olvasta és értelmezte. Miután előzőleg gyümölcsfákról volt szó, itt is logikusan összekapcsolódik a gyümölcsfa és a megettük a gyümölcsévvel.

Ez utóbbi tévedés azért is igen érdekes, mert azután történt, hogy korábban megbeszéltek a helyes értelmezést, a gyerek fejében mégis kettősség volt. Egyrészt pontosan tudta, hogy a fák mögött látszik a városok tornya, másrészt a *megettök* szó egyidejűleg egy sokkal hétköznapiabb és hozzá közelebb álló asszociációt is kiváltott.

Külön kell beszélnünk a megszólítások körüli félreértésekről. Ne a régies *kend*, *kegyed* és hasonló szavakra gondoljunk. Ezekről általában tudják, hogy ma már nem használatos megszólítások, és ha nincsenek is teljesen tisztában azzal, hogy ki kit szólíthatott meg az egyik vagy a másik szóval, ez nem zavaró a szöveg megértésében. Van azonban több olyan megszól-

lítástípus, amelyeket ma is használunk, csak a jelentésük egészen más, mint a XIX. században vagy a XX. század első felében.

„Fogd fel gyermek, és kövesd apádat” – mondja Vörösmarty: Szép Ilonka című költeményében az ősz Peterdi az ifjú vadásznak. De ha megkérdezzük a tanulókat, hogy kinek mondja ezt az öreg, azt a választ kapjuk, hogy az unokájának, Ilonkának, hiszen ő a gyermek a nagypapa szemében. Hiába magyarázza maga Vörösmarty a következő sorokban ezt a megszólítást (Mert apád én kétszer is lehetnék), a gyereklogika szerint ez a megszólítás a gyerekek vagy az unokának jár, nem egy idegen felnőttnek.

Hasonló zavart okoz a Toldiban Bence és Miklós beszélgetése.

„Hogy vagy, édes *szolgám*? – hangzik a kérdés, amikor találkoznak a nádasban. Ki teszi fel kinek? A gyerekek szerint Miklós kérdezi Bencétől, hiszen azt mondja neki: *édes szolgám*. Jóllehet a legtöbb tankönyv lábjegyzetében ott az eredeti, Arany által megfogalmazott magyarázat:

„*Szolgám*” Kedveskedő megszólítás az ifjabbhoz, nem tekintve az egymás közötti úr – szolgai viszonyt. A. J. – de ez a gyerekeket nem segíti az értelmezésben. Egyrészt eszükbe sem jut a lábjegyzetet megnézni, mert számukra ismeretlen szó nincs a versszakban, másrészt, ha megnéznék is, számukra ez túl áttételes magyarázat. Bonyolítja a helyzetet, hogy pár sorral később meg ezt olvassuk:

Azzal a hű *szolga* szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez”

Itt a *szolga* szó a gyerekek által ismert, ma is használatos jelentésével szerepel, tehát Bencére vonatkozik. Ezt a látszólagos ellentmondást mindenképpen fel kell oldanunk, és fel kell hívni a gyerekek figyelmét arra, hogy mikor kire vonatkozik a *szolga* szó, és miért szólíthatja így Bence Miklóst.

A félreértett megszólítások között előkelő helyet foglal el a *fiam*. Mint tudjuk, ez nagyjából a XX. század hatvanas éveigi volt használatos, de fénykorát a két világháború között élte. Így szólíthatta meg férj a feleségét, szülő a gyerekeit, tanár a tanítványait, és általános megszólítása volt fiatalabb pincéreknek, szobalányoknak, cselédeknek.

Gergely Márta :Szösz /1958/ című ifjúsági regényéből néhány példa:

„No mi az, fiam, el akarsz kézni?” – mondja a férj a feleségnek.

„Itt, édes fiam, nem vagy a tánciskolában a jampi haverjaid között”- figyelmezteti az apa nevelt lányát.

„Maga csak menjen, fiam, isten hírével, Szöszit meg hagyja békében!” – zavarja el a nagymama unokája barátnőjét.

Mindhárom mondat teljesen a kor beszélt nyelvét adja vissza, és a *fiam* megszólítás mindhárom esetben nőnek szól. Ma a gyerekek nevetnek, ha véletlenül *fiamnak* szólítok egy lányt, az pedig önérzetesen közli, hogy ő nem fiú. Ezért fordulhat elő, hogy a régebbi szövegekben zavart okozhat ez a megszólítás. Arany János: Családi kör című versében mondja az édesapa: „Nézz ki, *fiam* Sára:” És bár négy sorral lejjebb olvassuk, hogy „Visszajő a *lyánka*”, egy tanuló megkérdezte a vers felolvasása után, hogy ebben a korban a Sára fiúnév volt-e. Miután elmagyaráztam a *fiam* szó jelentésváltozását, a gyerekek igen viccesnek találták, hogy lányt is lehetett *fiamnak* szólítani. Ez mutatja, hogy a mai fiatalok nyelvhasználatától teljesen idegen a *fiam* megszólítás nőre vonatkoztatva, tehát megértési zavarokat is okozhat.

Az említett példák mindegyikében a tanulók ismerték a félreértést okozó szót, de nem vették észre, hogy a vizsgált szövegben más jelentés kapcsolódik hozzá, mint amit megszoktak. Ez pedig kisebb-nagyobb mértékben értelemzavaró lehet. Ha ez gyakran előfordul, a gyerekek leszűri magában a következtetést, hogy ezek a művek „tele vannak zavaros dolgokkal”, „úgyse lehet megérteni őket”, és egy idő után lemond arról, hogy teljesen világos legyen számára egy-egy mű minden részlete.

Számtalan szövegfeldolgozó órát láttam, ahol a mű első felolvasásához az az utasítás kapcsolódott, hogy húzd alá azokat a szavakat, amelyeket nem ismersz. Ezzel így nem értek egyet. A szavak legnagyobb részének pontos jelentése csak a szövegösszefüggésből derül ki. Először az alapszituációt kell tisztázni, utána az egész felől célszerű megközelíteni a részleteket. Nyilvánvaló, hogy minden szó pontos jelentését tisztázni kell, de mint a fenti példák is mutatták, ugyanaz a szó más-más szövegek környezetben más jelentést hordoz. Nem is beszélve arról, hogy ha az általam idézett esetekben ilyen módon szeretnénk képet kapni arról, hogy a gyerekek értik-e a szöveget, téves eredményt kapunk. Senki nem fogja aláhúzni se a *fiam*, se a *gyermek*, se a *szolga* szavakat, mert elsődleges jelentésüket tudják. Az *indulatos*ról se fog kiderülni a félreértés, a *megettökről* sem a félreolvasás.

Én inkább azt javasolnám, hogy a szöveg első el- vagy felolvasása után beszéljük meg az alaphelyzetet számtalan kérdéssel ki, kivel, hol, mit, miért stb., és csak a kulcsszavak magyarázatára fordítsunk figyelmet. Amikor már az alaphelyzet világos, olvassuk el újra a szöveget, és akkor beszéljük meg minden egyes problematikusnak tűnő szó pontos jelentését, de akkor is a szövegbe ágyazva. Ilyenformán: Milyen az *indulatos* gazda? Ki a *gyermek*, akihez Peterdi szól? stb. Így talán sikerül elérnünk, hogy a gyerekek megértik és nem félreértik az olvasott műveket.

GERENDELI GYÖRGY

tanár

Balsaráti Vitus János Ált. Iskola

Balsarát

Ápoljunk népi hagyományainkat!

(Osztályfőnöki óra az általános iskola 5. osztályában)

Napjaink egyik – pedagógiai szempontból is – fontos kérdése: a világméretben uniformizálódó tömegkultúrával szemben a kisebb-nagyobb tájak, vidékek és lakóik mennyire tudják megőrizni és megújítani jellegzetességeiket, egyéni arculatukat.

A kultúra szakemberei szerint földrészünknek, Európának két nagy tartaléka van: a több ezer éves, ún. magasműveltség az eszmékkel, művészetekkel, vallásokkal, valamint a népi kultúra és történeti előzményei.

A magyar népi kultúra szorosan összefügg identitásunkkal, szellemi javaink megmaradásával, ez ügyben pedig közös a felelősségünk. Minden alkalmat ki kell használnunk, hogy értékeinket felmutathassuk, az iskolai ízlésfejlesztés során a népművészeti hagyományokat és az élő hagyományörzést a nevelés szerves részévé tegyük.

Településünkön ebből a szempontból kedvező a helyzet, hiszen három olyan csoport működik több évtizede szervezett formában, amelyek élő példái a hagyományápolásnak. Ez a három együttes: a népi díszítőművészeti szakkör, a népdalkör és citerazenekar, illetve a gyermek néptáncegyüttes. A falu kulturális életének meghatározó tényezői, szerepléseik révén az ország különböző tájaira, sőt külföldre is eljutottak. Tagságuk csaknem fele általános iskolás gyermekekből tevődik ki, magától értetődő tehát, hogy az iskolai ízlésformálásban szerepük